

BİR ÇAĞDAŞ FELSEFE PROBLEMİ OLARAK EKOLOJİ

Güncel Önkal

İnsanların doğayı nasıl algıladıkları ve neden o şekilde algıladıklarını anlamak doğa felsefesinin başlıca konusu ve alanıdır. İnsanoğlunun doğaya bakış açısı çevre şartlarına, geçirdikleri aşamalara, bilgi seviyelerine, sahip oldukları teknolojiye ve toplumsal yapının egemen güçlerine göre değişmektedir.

Doğa felsefesine burada düşen görev "olması gereken"i sürekli hatırlatmak, bunlara dikkat çekmek ve özellikle bilgiyi maddi değil doğal yarara göre kullanma, egemen güçlerin neliğini sorgulamaktır.

Çevre değil, doğa felsefesi adıyla disiplinleşme çabasında terimsel bir kaygı yatmaktadır: Çevre terimi, insan ile insan olmayan ayırımı yaparak insanın doğa ile bütünlüğünü göz ardı etmiştir. Oysa doğa terimi, insanı doğanın bir parçası olarak kabul eder ve bu bütünlüğü vurgular.

İlk insanlar tam anlamıyla doğanın pasif bir parçasıydı. Yaşamlarını ve ırklarını devam ettirme güdüsüyle yaşarlardı. Bilgi düzeyleri yetersiz olduğundan doğaya etki edemedikleri gibi, doğrudan doğruya etkisi altındaydılar. Doğanın kurallarına uyarak "doğal" bir yaşam yaşadılar. Ancak biyolojik evrimler sonucu, kendine dışarıdan bakabileceği, duygularından uzak, mantık kurallarına bağlı bir beyine sahip oldu. Bu beyin ona kendini savunmasında, barınmasında etkinleşme şansı verdi. İnsanoğlu kapasitesinin farkına vardı ve bilgi düzeyinin artmasıyla bir değişim süreci başladı. Doğa felsefesini tarihsel olarak işte bu noktada başlatabiliriz: İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek için doğanın sunduğu pek çok zenginliği doğadan alarak kendi gereksinimleri yönünde kullandı. Doğa insanlara hammadde dışında günümüz teknolojisinin temellerini oluşturan bir "doğal-teknoloji" de sundu. Örneğin ilkel insanların avlanmak, kesmek, parçalamak ve benzeri için kullandıkları çeşitli aletler (taşlar, sopalar vb...) yine doğanın bir ürünüydü. Vahşi hayvanların diş ve pençeleri aletlerin insanlar tarafından kullanılmasının esin kaynağı idi. Ayrıca insanların örtünmek için kullandıkları hayvan derileri ve hayvanların bir taşıma aracı olarak kullanılması da bu doğal teknolojiye örnektir. Teknolojinin ilk ürünleri tümüyle doğal maddelere dayanmakta ve sadece insanın yaşamsal gereksinimlerini karşılamaya yönelikti.

Böylece insan-doğa ayırımı (avcılık, şehirlerin ortaya çıkışı, kadın-erkek eşitliğinin erkek lehine değişmesi, hiyerarşik toplum düzeni...) belirginleşmeye başladı. İlk çağlarda özellikle Yunan filozoflar doğa üzerinde yoğun bir şekilde düşünmeye başladılar. Doğayı ve insanın doğa içerisindeki yerini kavramaya çalıştılar.

Asıl "aydınlanma dönemi" doğayı algılayış açısından bir dönemeçti. Çünkü mekanist görüşü geliştirdi. Aydınlanma ile somut varolana yöneldi insanoğlu. Doğada keşfettiği fiziği, ilkel yasaları varoluşun tamamına yaymayı denedi. 19. yy da teknolojiye sağladığı olağanüstü ilerlemeler ile doğa karşısında artık çok daha etkin bir öğeydi. Bir yandan doğayı çok iyi işleyen bir makine olarak algılayan, diğer yandan bu makinenin çarklarını istediği gibi döndürebilecek

bir güce erişmişti.Artık doğa karşısındaki güçsüzlüğü yüzünden üretip, sonra da kaçıp sığındığı akıl dışı, büyüsel, soyut açıklamalara da ihtiyaç duymuyordu.

Bacon, "bilgi kuvvettir, bilgiye dayalı sanatlar (teknoloji) insana en yararlı sanattır" deyip insanoğlunun estetik haz almak için yaptığı sanatı faydasız bulup, teknolojiye yönlendiriyordu.İnsan açtığı bu yoldan yürümeliydi. Ama elde etmenin yolunu bulduğu bilgi ve ona dayalı sanatlar -teknoloji- onun kontrolünden çıkıp, insanoğlunu yönetmeye, onun amacı hatta doğal varoluşunun dışında gücünün yettiği kadar yapay bir dünya kurmaya çalışacaktı.Tabi ki akli sayesinde elde ettiği bilgilere dayanan ve hayatını kolaylaştıran teknolojisini olmalıydı, ama bunu varoluşunun gerektirdiği açıkça gösterdiği, "doğayla bütün, doğanın parçası olma" halinden uzaklaşmamalıydı.Ulaştığı bilgi seviyesini, bu ilerlemesini borçlu olduğu akıyla olumlu, üretici, doğaya yani kendine zarar vermeyen bir teknolojiye dönüştürebilirdi.

Descartes, doğayı, "hakim ve sahip olunacak" bir şey olarak tanımlıyordu.Evet insan, doğaya tüm bencil ve faydacı eğilimleriyle yaklaştı ve bu yüzden teknolojinin bugün ulaştığı yıkıcı boyut ve hizmet ettiği amaçlar sadece teknoloji kavramı ile açıklanamaz.İnsandaki niyeti aşan birşeyler olmuştur.Bugün büyük miktarlarda atmosfere verilen atık gazların, nehir ve göllere boşaltılan endüstriyel sıvı atıkların , tarımsal kimyasalların, yiyeceklere eklenen zararlı katkı maddelerinin dünyanın çeşitli bölgelerinde kullanılan biyolojik ve kimyasal silahların sorumlusu gerçekten teknolojinin kendisi mi?Yoksa bu etkinliklerinden elde edilen artı değeri paylaşan ve bu artı değeri daha da yükseltmek için teknolojiyi bir araç olarak kullanan sınıflar mıdır? "Çevrenin kirlenmesinin gerçek sorumluları büyük kar elde eden tekeller ve çokuluslu şirketlerdir.Bu kirliliğin etkilerine en çok maruz kalan kurbanlar ise emekleri ile çalışan kesimlerdir."(G.Hall:"Ecology:Can we survive under capitalism?"Int.Publ, 1972, s 7)

Üretimin tüm bileşenlerinin içerildiği ve kontrolünün en tepedeki sermaye sahibi sınıflarca yönlendirildiği ekonomik-toplumsal piramit, kontrolü elinde bulundurandan kesimlerin istek ve talepleri doğrultusunda işletilir.Bu durumda teknoloji çevresel yıkımın sorumlusu değil sadece bir parçasıdır.Bu üretim piramidini yönlendirme gücüne sahip ve bu üretim sürecinin sonucu oluşan faydayı (artı değeri) elde eden sermaye sahibi sınıflar bu yıkımın tek sorumlusudur.Burada onların güdümünde yürütülen siyasal iktidarı, şekillenen toplumsal, ekonomik, kültürel ve diğer yapılanmaları ve bunların üretim sürecindeki etki ve yansımalarını da gözden kaçırmamak gerekir.Tekelleşme, küreselleşme,vb. çevresel yıkım, kapitalist üretim biçiminin içsel bir parçasıdır ve bu üretim biçimi sürdükçe kaçınılmazdır.Kapitalist üretim biçiminin önceliği kar maksimizasyonu yerine çevresel duyarlılığa ve çevresel yıkımın giderilmesine vermesi ise kendisini reddetmesi demektir.

İnsanın olduğu kadar (artı değerinin paylaşımında emekçi kesimlere düşen ancak kendi işgüçlerini yeniden üretebilecek bir miktardır.Günümüz koşullarında bu miktar açlık sınırında ve her türlü güvenceden yoksun bir yaşam düzeyine indirgenmiştir), doğanın da kapitalist üretim süreci tarafından amansızca sömürülmesi, varolan kapitalist sistem içinde yapılacak elektrik tasarrufu, kağıt toplama vb. küçük çaplı reform ve iyileştirmelerle ya da çevreyi kirlüten endüstriyel işletmelere para cezası verme gibi önlemlerle çözülebilecek bir sorun değildir.Tümüyle demokratik, katılımcı, toplumsal, eşitlikçi, saydam vb niteliklere ulaşmamış ve

iyi eğitilmiş kolektif bilince sahip inisiyatif kullanabilen bireylerden oluşmadan bir sistemde böylesi önlemler sonuç alıcı olamaz.

Çevre sorunlarının artması insanların bir yerlerde yanlış yaptığını göstermekteydi. Bu yanlışların tespit edilmesi ve doğru çözümlerin üretilmesi gerekiyordu. Böylece mekanist görüşe alternatif olarak "**ekolojik görüş**" ortaya çıktı. Bu görüşü savunanlara göre, çevre sorunlarının köklü çözümü için, insanları doğayla yanlış ilişki kurmaya sevk eden doğaya ilişkin kavramları, fikirleri, duyguları, yaşantıları, kültürel değerleri ve yaşam tarzlarını derinliğine ele alıp incelemeleri, eleştirmeleri ve onlara alternatifler geliştirmeleri gerekiyordu.

Ekolojik görüşün başlıca ilkeleri:

- DOĞANIN BÜTÜNLÜĞÜ İLKESİ: Doğada herşey birbirine bağlıdır. Çevreye yapılan her şeyin başka yer ve zamanlarda yan etkileri olacaktır. Bu etkilerin tümünü önceden görmek pratik olarak imkansızdır.
- DOĞANIN SINIRLILIĞI İLKESİ: Çevre ve yenilemez kaynaklar sınırlıdır. Kaynakların tükenmesini önlemek için, kullanılan kaynaklar yeniden kullanılmalıdır. Çevrenin kirliliği tolere etme kapasitesi çoktan aşılmıştır.
- DOĞANIN ÖZDENETİMİ İLKESİ: Ekosistem kendi yapısını düzenler, öğelerini dengede tutar, popülasyon denetimi yapar.
- ARTAN NÜFUSUN AĞIRLAŞTIRILMASI İLKESİ: Sınırlı kaynaklara karşın yaşanan nüfus başlıca tehlikedir.
- DOĞANIN ÇEŞİTLİLİĞİ İLKESİ
- DOĞAYA KARŞI ELDE EDİLEN BAŞARILARIN BEDELİ VARDIR İLKESİ
- DOĞANIN GERİ TEPMESİ İLKESİ: Doğa öç alır.
- EN UZUN ÇÖZÜMÜ DOĞA BARINDIRIR İLKESİ: İnsan müdahalesinin ekosisteme yararı olabileceği çok zayıf bir faktördür. İnsan eylemleri aksine geri döndürülemez kayıplara yol açmaktadır.
- DOĞA İLE BİRLİKTE GİTME İLKESİ: Örneğin tarım ilaçları yerine doğal böcek ilaçları kullanmak.

Ekolojik görüşçe böyle belirlenen doğa ilkeleri ne yazık ki insanlarca kavramlatılamadığından, ya da siyasal, finansal kaygılarla gözardı edildiğinden günümüz düzeni doğa felsefesince şöyle belirlenebilir:

- Ekolojik sorun, kapitalist meta üretimi, değişimi ve paylaşımındaki çarpıklıklar ile doğal kaynaklar üzerindeki anti demokratik karar alma ve kontrol mekanizmalarından kaynaklanan sınıfsal bir olgudur.
- Ekolojik sorunların çözümü salt ekolojik duyarlılığın değil, siyasal, sınıfsal, toplumsal ve ekonomik girdilerin tümünü kapsayan geniş ölçekli bir yaklaşımla gündeme gelebilir. Bu bağlamda ekolojik sorunlar, yeryüzünün ve insanlığın topyekün kurtuluşuna yönelik bütünsel bir siyasal programın en öncelikli gündemlerinden birini oluşturmalıdır.
- İnsan doğada varolan türlerden biridir. Yaşamını sürdürebilmek için doğadaki diğer türlerle etkileşim içinde olmak gereksinimindedir. Düşünebilme ve alet yapabilme yeteneklerini insanı doğadaki diğer türlerden farklılaştırır. Ancak bu farklılaşma zorunlu

olarak insanın "doğaya hükmetme" ya da diğer türlere zarar verme eğilimini de beraberinde getirmez.

- Ekolojik krize neden olan etkinliklerden sağlanan fayda (artı değer) insan türü içinde eşit olarak paylaşılammamaktadır. İnsan türünün belli bir kesimi (sermaye sahibi sınıf) bu faydanın büyük bir bölümüne el koymaktadır. Bu eşitsiz bölüşüm ise ekolojik krizin sorumluluğunun bütünsel olarak insan türüne mal edilemeyeceğinin en önemli gerekçesidir. Dolayısıyla ekolojik krizin sorumluluğu insan doğasının değil, vahşi kapitalist sistemin işleyiş biçiminin bir sonucudur. Bu bağlamda ekolojik duyarlılığın ilk ve kaçınılmaz koşulu anti kapitalist, anti-emperyalist bir vurgu olmalıdır.
- Doğadaki bütün türlerin yaşamlarını dış etkiler olmaksızın sürdürebilme hakkı vardır/olmalıdır. Bu bağlamda, insan türüne olduğu kadar, diğer canlı türüne ya da bir doğa parçasına öncelik veren yaklaşımlar mahkum edilmelidir. Gereksinimi duyulan, doğanın bir bütün olarak kavranılması ve bu yönde bütünü kapsayan çözüm önerilerine gidilmelidir.
- Eğer belirli bir coğrafi bölgenin doğal dengesi ya da bir sınıfa ait insanların çevresel güvenliğinin, dünyanın diğer bölgelerinin ya da diğer bir sınıfın çevresel yıkımı pahasına sağlanması isteniyorsa, sorunun uluslararası boyutu gündemde tutulmalıdır.

İşte doğa felsefesi, yaşadığımız çağda böylesine "uyarıcı", sorunları "irdeleyici", "analitik", "nesnel" bir sorumluluğu yüklenmektedir. Yükselen kapitalist değerler, kültürel gelişimi ve yaşama ereğimizi zenginlik ve haz alma ülküleriyle doldurmuş adeta boğmuştur. Günümüzde doğa felsefenin sorduğu soru, bu şartlar dolayısıyla, insanın doğanın değiştirmeye devam etmesi mümkün müdür? sorusudur.

Bu ise doğa felsefesinin belki de en önemli dalı olan "**ekolojik etik**"in sorusudur. Ekolojik etik gelecek kuşakların varolma koşullarını yok edebilecek davranışlardan kaçınmak; sorumluluk temaları üzerinde durmaktadır.

Ekolojik çözümleri sergileyecek olan doğa felsefesi çalışmaları ve ekolojik etik'in yaygınlaşması, bilinçlere taşınması ancak sorunsalların pratik yaşamın her alanında etki bırakabilmesi noktasında gerçekleşebilir. İşte ancak o zaman ekoloji toplumunun oluşması hayal olmaktan çıkıp gerçeğe dönüşebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

- "Marksizim ve Ekoloji" , Öteki Yayınevi, 2000-Ankara, Derleme
- Zuhal Kara / "Çağdaş Ekolojik Krizin Düşünsel Boyutları"